

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2

І. В. Братусь

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧОГО ПОСТУПУ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Постать великого Кобзаря, як магніт, завжди притягувала українських та зарубіжних дослідників. Він – в повному розумінні є українським національним феноменом. Причому, для різних дослідників, якщо ми маємо справу зі справді науковими роботами, завжди віднаходиться свій ракурс бачення генія українського народу. При всьому різноманітті аспектів висвітлення долі Т. Шевченка не можна не відзначити переважний дух патріотизму, яким пройняті рядки наукового та історико-біографічного доробку шевченкіани. І це не є випадковим, оскільки постать поета вже давно стала символом нашого народу, в історичному аспекті вона закріпила за собою консолідуючу силу. Хоча за радянських часів, звичайно, патріотизм був здебільше заретушований, а то зовсім заступав місце безликому «інтернаціоналізму». На сьогодні, коли Україна вже вільна, постала загроза девальвації образу Шевченка, нищення основи його значення для розбудови українського державницького концепту. В нашому дослідженні ми розглянемо в усіх відношеннях «збалансований» твір Б. Лепкого «Про життя і твори Тараса Шевченка». При цьому звертається увага на його історичну достовірність.

Про повернення Богдана Лепкого до активу української культури тепер можна казати цілком певно, бо відкрилося багато матеріалів, присвячених його життю та творчості. Цікавим є життєвий шлях сина Поділля, багатою є його творча спадщина: «створеного Б. Лепким забуття поглинути не може. Він усе життя і весь талант присвятив своєму народові, збагаченню його культури, літератури. Вражає універсалізм, багатогранність його творчих інтересів, чим він близький до І. Франка. І, мабуть, можна погодитися з думкою дослідників життя письменника, що коли стихією творчої натури І. Франка була боротьба, то стихією Б. Лепкого була естетична насолода від процесу творення». Так високо оцінив його професор Микола Ільницький, підкресливши високе естетичне начало письменника. Інколи введення до активного вивчення наукових досліджень початку ХХ ст. робить справді новий зріз нашої минувшини. Так стало, скажімо, із засвоєнням доробку І. Огієнка, особливо стосовно його досліджень з питань першодрукарства в Україні [3].

Художні твори Б. Лепкого, його переклади і літературно-критичні роботи значно розширили українську культурну традицію, відкрили більш широкі обрії розквіту української естетичної концепції навіть за

несприятливих умов першої половини кривавого двадцятого століття. Будучи активно задіяний на педагогічній ниві, автор не обходить увагою й дидактичне значення тої чи іншої персоналії у навчально-виховному процесі. Подібне бачення тим більше актуалізується сьогодні, коли «гостро постає потреба об'єктивно і різносторонньо дослідити педагогічну спадщину наших предків, спонукати молодь до творчого вивчення цих надбань» [4]. Б. Лепкий приділяв увагу й творцям української літератури, бо розумів значення глибокого дослідження творчої лабораторії письменників. Він усвідомлював необхідність зберегти подання постатей майстрів слова в рамках «живої традиції», а не у помертвілій манері беззастережного уславлювання, що призводило до прикрої «муміфікації». Б. Лепкий невтомно працював над історією української літератури. Його не зупинило навіть те, що під час Першої світової війни загинув третій том цієї історії. Виступив письменник і з низкою літературних досліджень, присвячених особно Т. Шевченку, М. Шашкевичу і В. Стефанику. Ми зупинимось окремо на його ґрунтовній праці «Про життя і твори Тараса Шевченка» (1919).

Як ми бачимо з біографії Б. Лепкого, знайомство з Т. Шевченком відбулося ще в ранньому дитинстві. Батько письменника священик Сильвестер Лепкий був високоосвіченою людиною, стояв на державницьких позиціях. Змалку він долучив свого сина до перлин «Кобзаря», що справило велике значення в подальшому. Ця якість характерна і для відомої української письменниці Оксани Іваненко: «Звичайно, ім'я Тараса Шевченка з перших кроків мого життя було мені відоме і близьке. У нас удома висів великий портрет Кобзаря, і, ще не розуміючи цілком змісту, я знала «Реве та стогне...», «Заповіт», «Садок вишневий коло хати», тому що їх завжди співали і вдома дорослі, і мамині учні-трудолюбці. Я знала напам'ять усе, що готували до шевченківських свят молодші і старші учні, яких навчали мати і батько» [6]. Твори Шевченка перебували в центрі його культурно-просвітницької роботи як на літературних вечорах різних років, так і під час роботи Лепкого в таборі для військовополонених у німецькому Вецлері. Та найбільшу увагу образу Кобзаря він приділяв саме як науковець. До речі, саме Шевченко є безумовним лідером в українській біографічній літературі. Творів про нього різного жанру вже біля десяти тисяч.

Монографія «Про життя і твори Тараса Шевченка» складається з 23 розділів. Хронологічно вона відтворює все життя поета, від народження до смерті. Звичайно, не всі періоди життя Т. Шевченка представлені рівномірно. Дослідницьке сумління не дозволяло Б. Лепкому замовчувати чи обминати увагою ту чи іншу сторінку біографії Т. Шевченка. Та специфіка життєпису, брак матеріалів і порівняно невеликий обсяг не дали йому змоги подати широку картину. Швидше цей твір претендує на ознайомчий характер. Це не заважає йому претендувати на актуальність сьогодні, коли про українського поета написано сила творів найрізноманітнішого характеру. Навіть мовна специфіка не становить зримий бар'єр для сучасного читача. Вирізняє його серед низки подібних

творів й ціла низка знахідок, продумане komponування матеріалу й відносна «незаштампованість».

Починаючи свою книжку вже з дитячих років великого Кобзаря, Б. Лепкий не задовольняється простим перерахунком нечисленних свідчень про ранній період життя поета. Дослідник відводить значне місце соціальному тлу, в умовах якого формувався характер генія українського народу. Гнітюча картина тотальних злиднів пересипається й рідкими світлими сторінками життя хлопця.

Серед позитивного в оточенні малого Тараса неодмінно передусім згадуються образи його діда Івана й старшої сестри Катерини. Теплом віє від переказу Б. Лепким стосунків Т. Шевченка з сестрою. Викликано це почасти й особистою трагедією автора – в п'ятирічному віці він в один день втратив двох молодших сестер і брата, що померли від дифтериту. Та центром розповіді про дитячий період життя поета стає розповідь про подорож до залізних стовпів. Ця історія ілюструє винятково допитливу й рвучку вдачу Тараса. Сам Лепкий підсумовує цю історію концентрованим узагальненням про значення життєвого шляху поета: «Такою мандрівкою було ціле життя поета, тільки не до залізних стовпів, що підпирають небо, а до воріт волі, які він радий був на розтвір відчинити перед своїм народом й перед цілим людством» [12, с. 8]. Подібного висновку доходить і відомий літературний критик Євген Сверстюк: «Мабуть, ця пригода була символічним початком його життя» [14, с. 61]. А доля поета була дуже непростюю: «Але заради долі України // Він зрікся легких, затишних шляхів» [5].

Б. Лепкий подає дитинство Шевченка штрихами, вмiло підмічає найголовніше. Та в його роботі не помітно нездорової квапливості, коли дослідники намагаються по-швидше «перестрибнути» малоцінний з естетичного погляду, невідгідний з наукового куту зору ранній період, щоб більш докладно зупинитися на плідних зрілих роках життя. Біографу, навіть при суто літературознавчому аналізі, неприпустимо обминати дитинство й юність Кобзаря, бо губиться жива нитка зв'язку його життя з творчістю. Особливо це справедливо по відношенню до Т. Шевченка.

Здебільше опираючись на особисті спогади Т. Шевченка, Б. Лепкий робить спробу реконструювати й події, які дослідники вважають здебільше спірними. Так, у оповіді наявна згадка про малоімовірне перебування Шевченка у Варшаві. Поряд з цим Б. Лепкий не вводить у своє дослідження гіпотетичне повернення Шевченка до Петербургу етапом. Дійсно, ця історія швидше за все має фантастичний характер, підхоплена більшістю дослідників у радянські часи в силу свого «викривального» звучання.

При групуванні матеріалу стосовно викупу Шевченка з кріпацтва Б. Лепкий проводить наскрізну ідею «нової людини». Зустріч з Сошенком коротко подана ним вже не так символічно, як він дозволив собі інтерпретувати подорож малого Тараса до залізних стовпів. Просто Б. Лепкий вказує на те, що «цей момент мав превелике, вирішальне значення для дальшого життя поета» [12, с. 14]. Цікаве художнє рішення

віднайшла Оксана Іваненко в романі «Тарасові шляхи»: «Значення запрошення Сошенком поета до себе О. Іваненко художньо поєднує з світанком, цим поєднанням досягає високої смислової ефективності: «З небувалим піднесенням, яке створюють лише справжні пориви душі і серця, йшов молодий художник додому. Займалася зоря» [10, с. 102].

Та навіть викуп з кріпацтва лише передував головному відкриттю поклику Т. Шевченка – розвиток його поетичного дару. В центрі оповіді покладено «Кобзар», як найяскравіший приклад історичного значення поета. Б. Лепкий схиляється до версії «майже випадкової» появи поетичного доробку молодого Шевченка в друці. Тут він проводить пряму паралель з «Енеїдою» І. Котляревського, яка була видана без згоди автора. Ми вважаємо подібну паралель занадто умовною – якщо у випадку з «Енеїдою» ми маємо достовірні історичні свідчення її автора до видання (які, правда, в силу різних причин особливо не афішуються), то майже зневажливе ставлення Т. Шевченка до своїх творів і «відкриття» поета П. Мартосом базуються передусім на спогадах ... П. Мартоса. Об'єктивний ракурс за подібних обставин ми припустити не беремося, а ставити це в основу оповіді для серйозного дослідника, м'яко кажучи, обтяжливо. Розуміючи це слабе місце, Б. Лепкий не зупиняється докладно на згаданому епізоді, а виводить «Кобзар» не просто в український актив, а й ставить його в загальносвітовий контекст: «Тяжко знайти другу книжку в світі, щоб для долі народу мала таке превелике значення, як «Кобзар» для України» [12, с. 22].

Не міг уникнути Б. Лепкий і відображення негативної реакції на вихід «Кобзаря» деяких російських літературних критиків. Особливо наголошує він на відгуку В. Белінського, який символізує вороже ставлення шовіністично налаштованих кіл російського суспільства. Та провідні українські й деякі російські мислячі люди вітали вихід у світ епохальної книжки віршів. Причому Т. Шевченко постає в Б. Лепкого вже як продовжувач традицій І. Котляревського: « на його місце ставав Шевченко, автор «Кобзаря». Котляревський сміявся, Шевченко плакав, тужив...» [12, с. 24]. Духовну єдність зачинателя (І. Котляревського) й основоположника (Т. Шевченка) нової української літератури.

Проаналізувавши «Гайдамаки», Б. Лепкий переходить до подорожі Шевченка в Україну в 1843 р. Починаючи від цього моменту, Б. Лепкий прив'язує події життя великого Кобзаря з його творами. Робиться цілком послідовно й має на меті показати творчу лабораторію Т. Шевченка, репрезентувати його нерозривну єдність з народом. Про це слушно зауважила А. Акімова: «Біографія письменника... дозволяє зрозуміти, як видобута ним «руда» перетворюється в «коштовний метал», проникнути в загальні таїни літератури» [1, с. 348]. Пересипаючи цитатами з віршів поета оповідь про становлення генія українського народу, Б. Лепкий вагається відійти від принципу суто документалізованого подання біографічного матеріалу з рясними елементами літературознавчого аналізу. Та баланс втрачається дуже часто: пряме ототожнення Шевченка з героями його

творів, чітка мотивація того чи іншого віршованого твору інколи справляє протилежне враження. Справа в тому, що, не ставлячи під сумнів обдарованість Б. Лепкого, важко уявити те, що він зміг вповні охопити таїни генія Тараса Шевченка, вловити мотиви його пекучої любові до України. Для цього необхідно бути йому рівним.

Для ознайомлення з творчістю видатного сина українського народу і введена, ймовірно, у аналізований твір широка творча панорама великого Кобзаря. Ця мета цілком узгоджується з обраною Б. Лепким манерою. Червоною ниткою крізь все подальше життя Т. Шевченка він проводить боротьбу поета за волю свого народу. Міжнаціональні взаємини, інтимний бік життя не знаходяться в центрі оповіді, а долучаються лише у зв'язку з всеохоплюючим покликом поета-пророка. І все ж у монографії Т. Шевченко не втратив рис живої людини, не перетворюється в мумію. В цьому заслуга передусім не закаламученого свіжого погляду Б. Лепкого на поета, відсутність стилізації.

Отже, можна зробити висновок: біографічне дослідження Б. Лепкого зайняло гідне місце в шевченкіані. В ньому відображено бачення Т. Шевченка дослідником початку ХХ століття, що пройняте глибокою національною ідеєю, виконане на високому естетичному рівні й здебільше доносить до нас живий образ великого Кобзаря.

Список використаної літератури

1. **Акімова А.** История и биография / А. Акімова // Прометей. Историко-биографический альманах «ЖЗЛ». – 1966. – Т. 1. – С. 347–353.
2. **Барка В.** Правда Кобзаря / В. Барка. – Нью-Йорк: Пролог, 1961. – 288 с.
3. **Братусь І.** Хто ж першодрукар України? // Педагогічні кадри. – 1995. – 8 лютого.
4. **Братусь І.** Новий погляд на наше педагогічне минуле / І. Братусь, А. Коба. – Українське слово. – 1997. – 6 лютого.
5. **Братусь І.** Зоря генія / І. Братусь. – Українське слово. – 1997. – 17 квітня.
6. **Братусь І.** Життєва концепція молодого вчителя мусить ґрунтуватися на міцній національній основі. Інтерв'ю з Оксаною Іваненко / І. Братусь. – Літ. Україна. – 1997. – 25 грудня.
7. **Братусь І.** Уславлений у біографічному жанрі / І. Братусь // Творчість І. Котляревського в культурологічному контексті доби. – К. : Ред.-вид. центр «Київський університет», 1998. – С. 18–22.
8. **Братусь І.** Оксана Іваненко / І. Братусь. Штрихи до біографії та творчості // Пошуки і знахідки. – К, 1999. – С. 44–134.
9. **Братусь І.** Аспекти вивчення жанрових особливостей історико-біографічних творів / І. Братусь // Сучасний погляд на літературу. – К., 2000. – С. 128–132.
10. **Братусь І.** Пошуки істини та краси. Проблема жанру історико-біографічної прози Оксани Іваненко / І. Братусь. – К. : Вид-во Нац. пед. університету імені Михайла Драгоманова, 2000. – 172 с.
11. **Жуков Д.** Биография биографии / Д. Жуков. – М. : Советская Россия, 1980. – 135 с.
12. **Лепкий Б.** Про життя і твори Тараса Шевченка / Б. Лепкий. – К. : Україна, 1994. – 137 с.
13. **Мельничук Б.** Випробування істиною. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення) /

Б. Мельничук. – К. : ВЦ «Академія», 1996. – 272 с. 14. **Сверстюк Є. О.** Шевченко і час : монографія / Є. Сверстюк. – К. : Воскресіння, 1996. – 160 с.

Братусь І. В. Історичні аспекти шевченкознавчого поступу Богдана Лепкого

У статті здійснено аналіз робіт Богдана Лепкого, присвячених Т. Шевченку. Досліджуються основна та другорядна ідеї висвітлення образу Тараса Шевченка. Шевченкознавча спадщина розглядається у прямій залежності від соціально-історичних обставин та особливостей розвитку літературного процесу. Лексика автора історичної прози допомагає відновити дух епохи Тараса Шевченка, у якому створена його оповідь про життя та творчість генія українського народу. Окрім того, досліджуються деякі нововведення, зроблені письменником.

Ключові слова: Шевченко, Лепкий, діаспора, біографія, творчість.

Братусь И. В. Исторические аспекты шевченковедческого наследия Богдана Лепкого

В статье осуществлен анализ работ Богдана Лепкого, посвященных Т. Шевченко. Исследуется основная и второстепенные идеи освещения образа Тараса Шевченко. Шевченковедческое наследие рассматривается в прямой зависимости от социально-исторических обстоятельств и особенностей развития литературного процесса. Лексика автора исторической прозы помогает восстановить дух эпохи Тараса Шевченко, в котором создано его повествование о жизни и творчестве генія украинского народа. Кроме того, исследованы некоторые нововведения, осуществленные писателем.

Ключевые слова: Шевченко, Лепкий, диаспора, биография, творчество.

Bratus I. V. The Historical Aspects of Shevchenko Studies in Scientific Heritage of Bohdan Lepki

The article is devoted to the analysis of Shevchenko Studies in papers of Bogdan Lepki. The primary and secondary lighting ideas images of Taras Shevchenko are examined. The legacy of Shevchenko study is examined in direct relation to the socio-historical circumstances and the literature process development features. The author's vocabulary of historical prose helps to restore the spirit of epoch when Shevchenko created his works. It also provides a fertile material for juxtaposition with the contemporary dictionary of literary language. Moreover, the writer's novelty has been appreciated.

Keywords: Shevchenko, Lepki, Diaspora, biography, poetry.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2012 р.

Прийнято до друку 29.11.2012 р.

Рецензент – к. пед. н., проф. Геращенко М. В.